

BEGRIP CHRISTENDOM ISLAM

Nr.18

CHRISTUS VOLGENS DE KORAN

"Begrip" Wüstelaan 80 Santpoort

Ten geleide

Bij gelegenheid van lezingen die ik in het afgelopen jaar heb gehouden, bleek dat er onder de toehoorders vage ideeën leefden over Christus in de Koran, of anders gezegd, over Jezus, de zoon van Maria, in het geloof van de moslims.

En dan kwam als vanzelf de vraag naar voren: is dat geen punt van overeenkomst tussen het Christendom en de Islam; is dat geen aanknopingspunt bij uitstek voor een vruchtbaar dialoog tussen christenen en moslims?

We laten in dit nummer Ali Merad aan het woord. Ali Merad is van Algerijnse nationaliteit en professor in Islamologie aan de Universiteit van Lyon, maar wat voor ons meer betekent, hij is overtuigd moslim.

Hij stelt op de eerste plaats duidelijk wat Christus niet is voor de gelovige moslim.

En daarmee wordt op een fundamenteel punt de vermeende overeenkomst tussen Christendom en Islam gelogenstraft. Het is goed dat we dit zien omdat een vermeende overeenkomst kan leiden tot syncretisme, wat geen oprechte christen of moslim mag nastreven.

Daarna roept Ali Merad vragen op die bij de gelovige moslim leven, maar niet uitgesproken worden. Luisteren wij met aandacht naar zijn uiteenzetting.

de redactie

CHRISTUS VOLGENS DE KORAN

INLEIDING

Christus is een van de prominente persoonlijkheden waarover de Koran spreekt. Laten wij Mohammed, die een aparte plaats inneemt, buiten beschouwing, dan is het Jezus tezamen met Mozes en Abraham die centraal staan in het licht van de openbaring.

Deze drie namen brengen in wezen de heilsboodschap in de Schriften van vóór de Islam.

In het oog van de Moslim is de Christusfiguur de meest boeiende in de Koran. Maar zijn persoon roept niet alleen belangstelling en verbazing op, maar ook verwarrende vragen. De aanvankelijk wonderlijke en daarna tragische sfeer rondom het beeld, dat de Koran ons van Christus schetst, ontnemt de Moslim het rustige geloof dat hij aan de andere profeten schenkt.

Christus is niet zomaar een van de Godsgezanten, die men alleen maar met een vrome benaming hoeft te vermelden. Zijn naam immers is niet alleen vol luister, maar ook vol mysterie.

Op het lichtende beeld van het kind Jezus, de wondervolle vrucht van de maagdelijke schoot van een jonge Palestijnse vrouw, Maria, op de herinnering aan zijn wonderen, als bewijs dat God met hem was, volgen de taferelen van de vreselijke gebeurtenissen die aan zijn dood voorafgaan om dan weer gevolgd te worden door het visioen van zijn glorievolle hemelvaart.

Het uitzonderlijke lot van Christus heeft dan ook een uitzonderlijke uitwerking zowel op de eenvoudige man van de straat als op de schriftverklaarders van vroeger en nu. Maar die exegeten laten daarmee het beeld van Christus toch niet tot zijn recht komen. Er zijn wel enkelen die dat geprobeerd hebben, maar die vonden weinig navolging.⁽¹⁾

Dit is toch ook wel weer te begrijpen. Het is namelijk niet zo zeer een kwestie van afkeer als wel een kwestie van geweten. Men wil alle uitzichtloze discussies met de Christenen uit de weg gaan en de gelovigen niet ten prooi laten aan moeilijke vragen die boven hun macht gaan. Men betreedt hier immers het terrein van het onkenbare en bovenzinnelijke (ghayb). En dat verklaart waarom Christus zo opvallend weinig ter sprake komt in de exegese van de Islam.

De veelheid van theorieën in dit verband maakt hen onzeker (2). Bovendien nemen zij uit principe een afwerende houding aan tegenover het Christendom. Vandaar die uiterst summere vermeldingen als ze over Christus spreken. Het is hun daarbij niet te doen om tot dieper inzicht te komen, maar vooral om de christelijke dogma's te weerleggen. Bovendien gaan zij ervan uit, dat de Koran voor zich spreekt en er geen uitvoerig onderzoek meer nodig is.

Wij stellen ons hier dan ook tevreden een opsomming te geven van de vragen die de Koran bij ons, Moslims, oproept als die spreekt over "Jezus", de "zoon van Maria". Dus niet een soort exegese, maar een samenvatting van wat een persoonlijke lezing van de Koran hierover oplevert.

In eerste instantie gaat het over de getrouwe lezing van de teksten. Als wij soms aan onze lezing ook nog een verklaring toevoegen, hebben wij ons daarbij laten leiden door de volgende principes:

1 De Koran beschouwen juist zoals die overkomt bij de gelovige moslim, d.w.z. als de openbaring van de Alwijze en Alwetende.

2 De Koran verkondigt de waarheid in alle klaarheid in een duidelijke Arabische taal.

3 De Koran is volledig, m.a.w. er is in de Koran niets weggelaten, dat van wezenlijk belang zou kunnen zijn (Kor. 6. 38)

4 In de Koran kan er geen sprake zijn van onkunde of vergeten.

Wat er in gezegd wordt is de waarheid. Wat niet wordt vermeld, is of niet waar of niet van belang voor het vaststellen van de waarheid.

5 Er bestaat een logica, die eigen is aan de Koran: de verschillende uitspraken zijn nooit met elkaar in tegenspraak (3). Die verscheidenheid van uitspraken moet ons dan ook niet verwonderen; in tegendeel, dat draagt er allemaal toe bij om een vollediger en juister begrip te krijgen.

6 De Koran moet dan ook als een samenhangend geheel gezien worden en alles vult alles aan. (4)

Alvorens te spreken over "Christus volgens de Koran" gaan we eerst na wat Christus niet is volgens de Koran.

1 Christus is geen God of liever God is niet te vereenzelvigen met Christus (Kor. 5, 17 en 72).

2 Christus is geen godheid naast God (Kor. 5, 116) (5).

3 Christus is niet de derde persoon van een drietal (Kor. 5, 73, 116; 4, 171) (6) •

4 Christus is niet de Zoon Gods (Kor. 4, 71; 9, 30; 19, 35).

5 Christus is geen natuurlijke dood gestorven; hij stierf niet aan het kruis, want God heeft hem onttrokken aan zijn beulen, om hem tot zich te nemen (Kor. 3, 55; 4, 157 en 158).

En dat wordt allemaal heel kort en bondig gezegd: "Zij hebben hem noch gedood, noch gekruisigd..." - "Goddelozen zijn het die beweren: "God, dat is Christus, zoon van Maria" etc. Dergelijke uitdrukkingen laten geen plaats voor twijfel en ook niet voor nadere uitleg.

Er zijn wel exegeten die deze ontkenningen van de Koran meenden te kunnen afzwakken. Zo zegt b.v. Ghazâli m.b.t. Christus als zijnde de zoon van God: door een bijzonder voorrecht was het Christus toegestaan Gode-eigen uitdrukkingen te gebruiken, die echter van louter overdrachtelijke betekenis zijn. (7) Zo zegt men b.v. ook m.b.t. de dood van Christus op het kruis: "zij hebben hem gedood zonder er zeker van te zijn (Kor. 4, 156) (8).

Maar op zulke interpretaties willen wij hier nu niet in gaan, want die worden noch door de klassiek orthodoxe (9), noch door de reformistisch-moderne exegeten (10) geaccepteerd. De overgrote meerderheid van de orthodoxen houden zich letterlijk aan bovenvermelde categorische ontkenningen, want de taal van de Koran laat voor hen aan duidelijkheid niets te wensen over.

I DE INDENTITEIT VAN CHRISTUS

Nu gaan we na wat Christus wel is volgens de Koran.

- Wat bevestigt de Koran m.b.t. Christus?

1 Christus wordt in de Koran vermeld met de namen "masîh " (Messias) en "Isâ ben Maryam" (Jezus, zoon van Maria).

a) De term "masîh" is: ofwel de Arabische vorm voor het semitische "mesîha"(eretitel)
(1)

Dit is o.a. de mening van Tabari. En dan zou het de betekenis hebben van: "hij die gezegend is, "bron van zegeningen",

ofwel een afleiding van de wortel M.S.H. (in het Arabisch). Dan heeft het de zin van: zuiveren, uitwissen; dus "hij die van alle vlek werd gezuiverd, wiens zonden uitgewist werden" (11)

- b) de benaming "zoon van Maria" wijst de duidelijke wil aan om aan het menselijk kindschap van Christus te herinneren en daarmee de benaming "Zoon van God" uit te sluiten

2 Christus wordt voorgesteld als een profeet (nabî) (Kor. 9, 30) afgezant van God (rasul) (Kor. 4, 171) als gezondene tot de zonen van Israel (Kor. 3, 48) en als gezondene nadat anderen gezonden waren (Kor. 5, 75).

3 Christus wordt genoemd "dienaar Gods" (ʿabd allah). Volgens de Koran had Christus opgetreden in de tempel tot doel om te getuigen: "Ik ben Gods dienaar. Hij heeft mij de schrift gegeven. Hij heeft mij tot profeet aangesteld en mij gezegend waar ik ook ga of sta". (Kor, 19, 30 en 31).

Deze term ʿabd is van belang in de context van de Koran omdat die term Christus duidelijk plaatst in een status van "afhankelijkheid van God", terwijl daarmee het begrip van zijn "godheid" ontzenuwd wordt.

Dit komt nog beter uit in de volgende verzen: "Christus zegt: "O kinderen van Israel, aanbidt God, mijn Heer en uw Heer"

"Christus heeft het niet beneden zijn waardigheid geacht dienaar van God te zijn, evenmin als de hemelse geesten die hem het dichtst nabij komen" (Kor. 4, 172).

"Ik heb tot mijn volk niets anders gezegd dan wat Gij mij hebt opgedragen te zeggen: "aanbidt God, mijn Heer en uw Heer" (Kor. 5, 117).

Profeet, gezant van God, dienaar Gods, allemaal benamingen die de Koran voor talrijke andere profeten gebruikt. Toch is Christus meer dan dat. Alles wat de Koran over Hem zegt, duidt op een wezen dat boven de conditie van gewone stervelingen uitstijgt. En dit brengt ons dan tot de vraag over de natuur van Christus.

II DE NATUUR VAN CHRISTUS

De Koran legt de klemtoon op de uitzonderlijke voorbestemming van Christus en toont zelf aan dat zijn levensgeschiedenis in zekere zin even uitzonderlijk is als die van Adam: beiden leggen immers getuigenis af van Gods almacht en zijn grenzeloze vrije beschikking; Hij heeft dan ook maar te zeggen: "besta, en het bestaat".

De uitzonderlijke schepping van Christus duidt al op voorhand aan dat er een uitzonderlijke natuur mee gepaard gaat. Op wonderbare wijze geboren uit de maagd Maria, enkel en alleen door de kracht van Gods Woord (kalima), kan men Christus onmogelijk beschouwen als een gewoon menselijk wezen, gelijk aan de anderen. Hij is meer dan een aards Wezen, dan een gewone sterveling.

Maar als Christus dan niet het vleesgeworden Woord Gods is (zoals de christenen leren) en als Hij dan toch ook weer niet gelijk is aan een gewoon aards wezen, wat is Hij dan strikt genomen wel?

Het dubbelzinnige woordgebruik van de Koran m.b.t. Christus leent zich goed voor dit soort problemen. Te meer omdat bepaalde christelijke begrippen de denktrant van de Islam beïnvloed hebben en perspectieven geopend hebben die niet in overeenstemming zijn met de letterlijke tekst van de Koran.

Omdat Christus volgens de Koran geen God is, is men geneigd aan te nemen dat Christus alleen als mens wordt voorgesteld, in alles gelijk aan de andere mensen. -

En dat brengt ons dan weer op een volgend aspect van ons onderzoek: de mensheid van Christus.

III DE MENSHEID VAN CHRISTUS

Samenvattend: Christus is geen God. Men zou dus kunnen concluderen dat de Koran hem als louter mens ziet.

Dit stemt overeen met de klassieke exegese van de Islam: Christus is slechts een van de profeten - zijn wonderbare ontvangenis, de wonderen die hij gedaan heeft (12), en zijn op-neming ten hemel zijn gebeurtenissen die de bedoeling hebben om klaar en duidelijk Gods almacht te doen uitkomen, en de totale vrijheid van God in zijn scheppingswerk.

Maar verder is Christus volgens de Koran een van de vele apostelen; (13) Hij en zijn moeder aten en dronken. Die laatste woorden hebben in de taal van de Koran de betekenis van: Jezus noch zijn moeder hadden ook maar iets van de natuur van engelen.

Kan men na dit alles zeggen, dat de Koran hiermee zijn volledig beeld heeft gegeven van

Christus? Dat is zonder meer niet voor de hand liggend. Er zitten nog heel wat moeilijke kanten aan, waarvan wij hier de voornaamste zullen bespreken.

A: Ten eerste, de wonderbare geboorte van Christus stelt ons reeds de vraag: louter menselijk of louter geestelijk wezen?

Christus' ontvangenis geschiedde door de kracht van het woord Gods "Kalima". Maar zou men ook niet kunnen zeggen, dat Christus zelf het Woord Gods was? De Koran zegt letterlijk: Christus is slechts een gezant van God, Zijn Woord (Kalima) medegedeeld aan Maria, en een geest uitgaande van Hem. En op een andere plaats staat te lezen: "Toen de engelen zeiden: Maria, God brengt u de goede tijding van Zijn "Kalima" , wiens naam is : Christus, zoon van Maria" (Kor. 3, 55).

De klassieke commentaren hebben getracht de strekking van die term "Kalima" af te zwakken en leggen deze term uit in de zin van "bevel van God" of "opdracht van God", nl. zijn scheppingswoord "Dat het zij!" (kun). Anderen zien "kalima." als de boodschap zelf van Godswege aan Maria medegedeeld door de engelen. (14)

Maar de Koran zegt niet: "Christus is slechts Gods afgezant, geboren uit zijn "kalima", neen, er staat: Gods afgezant en zijn "kalima".

Zo staat er ook niet: "God brengt u de goede tijding van een kind voortgebracht door zijn "K kalima", maar: "de goede tijding van een kalima van God".

Dus de kalima schijnt toch wel degelijk begrepen te moeten worden in de zin van het voorwerp zelf van die goede tijding.

In soortgelijke omstandigheden kondigt de Koran een kind ghulâm aan, maar in dit geval komt ghulâm in de plaats van kalima, zoals dat b.v. het geval is bij de geboorteaankondiging van Johannes de zoon van Zacharias.

Men zou de volgende parallel kunnen opstellen m.b.t. de aankondiging van de geboorte van Jezus en Johannes:

Koran 3, 55

Toen de engelen zeiden: O, Maria! God kondigt U de goede tijding aan van een kalima van Hem; zijn naam is Jezus, zoon van Maria

Koran 3, 39

De engelen riepen Zacharias: God kondigt U de blijde tijding aan van Johannes 19.7. O, Zacharias wij kondigen U de blijde tijding van een kind, Johannes genaamd

Kan men nu zeggen: In de taal van de Koran wordt een goddelijke opdracht over het algemeen uitgedrukt door de term "kalima", met een lichte schakering onder invloed van het christendom? Het is moeilijk te zeggen maar niet onwaarschijnlijk.

B: Haar de moeilijkheid zit niet alléén in het woord "kalima". In Kor. 4, 171 vindt men drie benamingen voor Christus die van fundamentele betekenis zijn: afgezant van God, kalima van God, Geest van God (rûh). Wat betekend dat "rûh " precies?

De Koran gebruikt het in minstens twee betekenissen:

- Ten eerste: De Heilige Geest - de getrouwe Geest - en Geest zonder meer, dit zijn benamingen die de Koran gebruikt voor de aartsengel Gabriël, de boodschapper van de openbaring. (16)
- Ten tweede wordt de term "rûh " gebruikt voor de geest in het algemeen, waaraan dan meestal het bezittelijk voornaamwoord "na"(= onze) toegevoegd wordt. Het geheel wordt voorafgegaan door het voorzetsel "min"(= van of uit). We krijgen dus "min rûh-na" zoiets als onze uitdrukking: "uit onze Geest".

Maar wat betekent die term precies? Gaat het over een geestelijk beginsel , dat uit God voortkomt, zoals men b.v. van de ziel zegt, dat ze uit God voortkomt in de zin van door God geschapen wordt?

Of is het een verwijzing naar het wezen van het "Goddelijk" zijn? In dat geval zou men de uitdrukking : "uit onze Geest" mogen opvatten als in een bijzondere betrekking staande met de persoon van God, om niet te zeggen: een deelhebben aan Gods Wezen. Maar dat zou dan weer niet zijn te rijmen met het moslim-begrip van een onverdeelbare eenheid van God (tawhîd).

Het woord "rûh;" (Geest) blijft dus steeds min of meer duister.

Ofschoon "rûh" tegenwoordig geregeld wordt gebruikt voor "ziel" , moet men toch de betekenis van "individuele ziel" uitsluiten, want daarvoor gebruikt de Koran doorlopend de term "nafs" (levensadem) (Kor. 89, 27 en 30).

Als daarentegen de maagdelijke ontvangenis van Jezus ter sprake komt en de Koran tot twee keer spreekt over de maagdelijke schoot van Maria, dan staat er;" Wij hebben er van onze Geest ingeblazen"(Kor. 21, 12 en 66, 91) (17) Dat woordgebruik moet men vergelijken met wat over de schepping van Adam wordt gezegd: "Wij hebben hem ingeblazen (fî- hi) van onze Geest (Kor, 16, 29 - Kor. 38, 73 en Kor. 32, 9).

Zelfs verondersteld dat de Koran gewoonlijk het woord "rûh" wil beperken tot de zin van "ziel", dan blijft toch weer de moeilijkheid dat "rûh" nooit gebruikt wordt in het onbepaald enkelvoud (18) "een ziel": Om te zeggen : "Wij hebben er van onze Geest ingeblazen!",

Wil men een goed idee krijgen van wat er bedoeld wordt met "ziel" moet men ongetwijfeld nagaan wat de Arabieren ten tijde van de Profeet daaronder verstonden: bedoelden zij met het woord "nafs": de ziel als levensadem voor het bestaan van het lichaam, terwijl dan "rûh" meer de betekenis zou hebben van een geestelijke onvergankelijke en onsterfelijke natuur.

De moeilijkheid wordt niet opgelost door het bovengenoemde feit , dat de Koran het woord "nafs" nu eenmaal gebruikt om de onsterfelijke ziel aan te tonen (Kor. 59, 27 en 30). Men kan hoogstens aannemen dat het woord "rûh " - alléén gebruikt voor zowel Adam als Jezus - doet vermoeden dat hier sprake is van een geestelijke natuur, eindeloos verheven boven de gewone natuur.

Het feit dat het woord "rûh" steeds weer gekoppeld wordt aan de naam van God, zou een teken kunnen zijn waardoor op eclatante wijze Gods begaan zijn met de wereld naar buiten treedt.

Maar naast het onduidelijke gebruik van de woorden "kalima" en "rûh", is er nog een ander feit dat het zo moeilijk maakt om de juiste moslimopvatting over de natuur van Christus vast te stellen, n.l. deze: nergens wordt met betrekking tot Christus het woord "bashar" (aards, sterfelijk wezen) gebruikt. (19)

De Koran stelt Christus inderdaad voor als "een dienaar" van God. (Kor. 19~ 30 en 4, 172).

Deze benaming is van toepassing zowel op de mensen als op de engelen "die God het meest nabij zijn!" (muqarrabûn: Kor. 4, 172).

Tegen de achtergrond van de Koran heeft de term `abd de betekenis van afhankelijkheidsverhouding t.o.v. God. In tegenstelling tot het algemeen gebruik drukt het woord `abd niet het idee uit van "iets menselijks" maar van dienst aan God.

Als men let op de gesteldheid die door de Koran aan de profeten wordt toegeschreven dan bemerkt men dat er steeds op gewezen wordt dat het lichamelijke mensen zijn. Want inderdaad wijst de Koranische uitdrukking "bashar" duidelijk op een aards bestaan in tegenstelling tot de wereld van de geesten. (20)

Zo stelt b.v. Mohammed zelf meerdere malen heel duidelijk dat hij slechts een mens is zoals anderen, een eenvoudige sterveling. (Kor. 17, 93; Kor. 18, 110 en Kor. 41, 6)

Het is in dit verband toch wel merkwaardig dat nergens het woord bashar voor Christus wordt gebruikt. Dat zou toch immers het beste bewijs geweest zijn, om daarmee het idee van Christus' godheid af te zwakken en hem voor te stellen als een gewone sterveling. De Koran spreekt daarentegen wel over de wonderbare geboorte van Jezus, over zijn geestelijke natuur (kalima, rûh), over zijn uitzonderlijk levenseinde. Kan er dan nog sprake zijn van een gewone sterveling? De Koran wijst dan ook op het uitzonderlijke van de Christusfiguur, een uniek gebeuren in de wereldgeschiedenis en van uitzonderlijke betekenis.

In alle geval is het niet mogelijk om de juiste betekenis vast te stellen van de woorden die op Christus worden toegepast: kalima en rûh. (tenzij men afbreuk doet aan de koranische zin van die woorden en ze dan ombuigt naar Christelijke denktrant). Het is evenmin vast te stellen waarom de term "bashar" wordt weggelaten als over het leven van Christus gesproken wordt.

Het beeld dat de Koran schetst van de persoon van Christus gaat uit boven alle andere mensen: Uitzonderlijke schepping van God - uitzonderlijke Godsgezant - in alle opzichten bevoorrecht door God - getuigenis van Gods onvergelykelijke zorg voor het mensdom. (21)

IV DE UITNEMENDE POSITIE VAN CHRISTUS

Wij spraken over de moeilijkheid, die de termen kalima en rûh opleveren, tenminste als men zich afvraagt in hoever deze twee termen een belangrijke bijdrage kunnen betekenen tot een beter inzicht in de werkelijke waarde die de Koran aan Christus toekent.

Zelfs zonder aan die koranische termen een afgebakende betekenis te geven (wellicht ook moeilijk na te gaan), moet men toch toegeven dat zij ons iets van uitzonderlijke betekenis leren: in de hele Koran worden deze benamingen van kalima van God en rûh uit God voor geen enkel ander wezen gebruikt.

Maar er is meer. Wij vinden immers in de Koran heel veel aanduidingen, die wel degelijk wijzen op de uitnemende positie van Christus.

1 De Koran geeft toe dat er verschil in waardigheid bestaat tussen de diverse godsgezanten (Kor. 2, 253). Zo wordt er afzonderlijk melding gemaakt van Mozes ("tot wie God heeft gesproken") en van Jezus, Zoon van Maria, aan wie God bewijstekenen heeft gegeven (bayyinât, Kor. 2, 253; 43, 63) en aan wie God de bijstand verleende van de Heilige Geest (rûh al-qudus) (Kor. 2, 87 en 253.)

2 Christus is een Gezant, aan wie God een buitengewoon aanzien heeft gegeven (wajîh), zowel in deze als in de andere wereld (Kor. 3, 45). Alle commentaren zijn het er over eens, dat deze hoedanigheden zowel waarde van heiligheid als ook de gave van zegening inhoudt.

3 Christus wordt geteld onder degenen die de Heer het meest nabij zijn, het meest intiem (rnuqarrabûn (Kor. 3, 45). Deze aanduiding wordt ook aan de aartsengelen gegeven.

Aan Christus alleen worden handelingen toegekend zoals "scheppen" (yakhluq) en ten leven opwekken (yuhyî), natuurlijk met Gods toelating Kor. 3, 49). Zulke hoedanigheden worden aan geen enkele andere Profeet toegekend, en plaatsen Christus boven het gewone niveau van de Godgezanten" en verheffen hem tot een niveau dat door geen enkel mens ooit bereikt is.

Er is hier natuurlijk geen sprake van een delen in Gods soevereine vrijheid of in de alwetendheid van de .schepper.(22). Zelfs niet van een deelgenootschap aan Gods plan met de wereld, maar slechts van een heel bijzondere zending die aan Christus is toevertrouwd (taklîf), en die zijn weerga niet heeft in de geschiedenis van de mensheid.

Men kan die zending beschouwen als een hoogste genadegave van God en een uniek voorrecht (ikhtisâs) (23) aan Christus geschonken. Een genade en een voorrecht die Christus een uitzonderlijke waardigheid toekennen. Maar men kan deze eerbewijzen die door de

Koran aan Christus worden toegekend ook zien als een vorm van verheerlijking van heel het menselijk geslacht. (24)

Door deze goddelijke zending op aarde toe te vertrouwen aan Christus, heeft God in de persoon van Christus, ook de kinderen van Adam (Kor. 17, 72) verheven tot in de hoogste graad.

ALI MERAD.

AANTEKENINGEN

1 Zoals o.a. Ghazâli (leefde volgens islamitische jaartelling van 450- 505, volgens christelijke jaartelling van 1058-1111, dit geldt voortaan voor alle jaartallen) in zijn geschrift: *Al-radd al-jamîl*.

2 Met name Tabârî (224-231 / 839-923)

3 "Als de Koran van een ander dan van God zou komen, dan zouden er heel wat tegenstrijdigheden instaan, ikhtilâf(an) "kathîr(an) (Kor.4, 82)

4 Christus wordt 57 maal in de Koran vermeld; onder de naam "Christus" (11 maal), als "Jezus, Zoon van Maria" (25 maal), of als "haar Zoon" (van Maria) (1 maal)

5 Evenzeer als zijn Moeder.

6 Drievuldigheid bestaande uit God de Vader, God de Zoon en de Moeder Gods (Maria) cf. Kor. 5, 116; Tabârî, *Tafsîr*, deel 10, pg. 481-482.

7 cf.: L. Massignon "*Le Christ dans les Evangiles selon Ghazâli*", (pg. 526, 2; pg. 527.)

Eveneens Sharastânî (479-548 / 1086-1153), waar men ook een aanduiding in die zin aantreft in zijn *Kitâb almilâl wa-l-nihâl* (deel 1 pag. 203)

8 Over de leerstellige consequenties van een dergelijke verklaring, cf. L. Massignon, "*Le Christ dans les Evangiles* (pg. 534).

9 Cf. b.v. : Tabârî, *Tafsîr* (deel 6 pg. 458, 460).

10 Cf. : R. Ridâ, *Tafsîr al-Manâr* (deel 6 pg. 20), waar hij tot deze conclusie komt: "In de kern van de zaak komen alle lezingen over Jezus door de moslims hierin overeen, dat Jezus ontsnapt is aan wie Hem wilden doden en dat zij een ander, die zij voor Jezus hielden, gedood hebben".

11 Tabârî, *Tafsîr*, (deel 6 pg. 414) *Echo in de Koran* (19, 32).

12 Andere profeten ontvingen van God eveneens de macht grote wonderen te doen.

13 Een Godheid eet niet; engelen ook niet.(cf. Koran11, 70). Daar wordt de schrik van Abraham beschreven tegenover zijn gasten (de Godsgezanten" - engelen) "die het voedsel met geen vinger aanraakten".

14 Cf. Tabârî, *Tafsîr*, (deel 19 pg. 419, 421, 422, waar hij zelf de voorkeur geeft aan de betekenis van "boodschap" (risâla) en van "aankondiging" (khabar)

15 cf . Koran, 2, 117.

16 Koran, 2, 87, 254; 5, 110; 16, 2, 102; 26, 193; 70, 4; 47, 4; 78, 38.

17 "Gij, gerustgesteld hart, keer terug tot uw Heer, voldaan en godgevallig. Neem plaats temidden van Mijn Dienaren: Treed binnen in Mijn tuin".

18 Uitgezonderd één keer (42, 52), in de betekenis van een "afgezant" (een engel).

19 Dergelijke gevallen waarin dit wordt verzwegen kan men niet als toevalligheden beschouwen. Het verzwijgen van sommige termen in de Koran stelt ons voor een probleem. Cf. dienaangaande de suggesties van M.R. Brunschvig, "Eenvoudige negatieve kanteekeningen bij het woordgebruik in de Koran", in *Studia Islamica* (deel 5, 1956 pg. 19-32).

20 Koran, 15, 28; 25, 54; 38, 71, 72; 15, 33.

21 Zoals eveneens de uitzonderlijke status van de Maagd Maria wordt bevestigd, in vergelijking met alle andere vrouwen der schepping.(3, 42).

22 Christus tot God: "Gij weet wat in Mij is, maar ik weet niet wat in U is" (5, 116).

23 "God schenkt zijn bijzondere gunst aan wie Hij wil". (2, 105; 3,74)

24 Cf. Koran, 17, 72: "Wij hebben zonen van Adam geëerd en hen gesteld boven velen van onze overige schepselen".